

Nederlands leest. Hierdoor verdwijnt het oostelijke deel van Karels rijk en de overdracht daarvan aan Ferdinand achter de horizon. De aan de Nederlanden gewijde hoofdstukken leveren weinig nieuwe feiten en inzichten op. Toch is het verhelderend om deze periode van de Nederlandse geschiedenis nog eens uit een ander perspectief te herlezen. Het beeld dat in de Nederlandse geschiedschrijving bestaat, dat de Nederlanden zwaar moesten bloeden voor vreemde, 'Spaanse' belangen, vindt wel steun in de mening van (Nederlandse) tijdgenoten, maar is toch zeer eenzijdig. De oorlog met Frankrijk was tenslotte een Nederlands-Bourgondische, geen Spaanse, erfenis. Ook de Spaanse regering meende, en met evenveel recht, dat Spanje werd uitgeput in oorlogen waarbij het geen belang had.

H. F. K. van Nierop

I. M. Veldman, *De wereld tussen goed en kwaad. Late prenten van Coornhert* ('s-Gravenhage: SDU, 1990, 110 blz., f31,50, ISBN 90 12 06633 6).

In het Coornhert-herdenkingsjaar 1990 is in veel publikaties aandacht besteed aan die aspecten van Coornherts leven die men ook nu nog belangrijk vindt: zijn ideeën over hervorming van het strafrecht, godsdienstige verdraagzaamheid, de Nederlandse taal. Coornherts activiteiten als graveur worden als minder actueel beschouwd. De door hem vervaardigde prenten vallen tegenwoordig weinig in de smaak, misschien omdat ze door de allegorische vormgeving moeilijk toegankelijk zijn voor een modern publiek.

Ilja Veldman maakt in haar catalogus van de in 1990 in Gouda tentoongestelde late prenten van Coornhert echter duidelijk dat zijn prentwerk van het grootste belang is voor een beter begrip van de historische Coornhert en, meer in het algemeen, voor de kennis van de cultuur in de jaren van het uitbreken van de Opstand. Coornherts late prenten zijn bovendien van betekenis voor de kennis van twee kunstenaars met wie Coornhert tijdens zijn ballingschap in het Rijnland nauw samenwerkte, Adriaan de Weert en Hendrik Goltzius, wier werk in deze periode nog weinig is bestudeerd.

In deze catalogus wordt een overzicht gegeven van vrijwel alle na 1570 vervaardigde prenten. Daarnaast zijn, om de continuïteit van stijl en thematiek aanschouwelijk te maken, enkele kenmerkende prentreeksen uit zijn vroege, Haarlemse periode (tot ca. 1559) afgebeeld. Coornhert heeft in het geheel ongeveer 300 prenten vervaardigd, waarvan er hier 40 zijn afgebeeld en besproken. Hiervan zijn er, als ik het goed zie, 33 na 1570 vervaardigd. Het is overigens jammer dat nergens vermeld staat hoeveel latere prenten er nog bestaan die niet in de catalogus zijn opgenomen.

Uit Van Manders *Schilder-boeck* was al bekend dat Coornhert niet louter als graveur van bestaande ontwerpen optrad, maar dat hij zelfde allegorische thema's bedacht en die vervolgens door een kunstenaar liet uitvoeren. De thematiek van zijn prentwerk sluit dan ook nauw aan bij de ethische en religieuze ideeën die in zijn literaire werk te vinden zijn. Veldman maakt duidelijk dat deze prentreeksen naar inhoud en vormgeving volstrekt oorspronkelijk zijn. Slechts weinig voorstellingen kunnen in verband worden gebracht met een reeds bestaande iconografie. Programmatische strekking en didactische bedoeling staan voorop en de vormgeving is daaraan aangepast. Voorbeelden van zulke didactisch-moraliserende prentreeksen zijn 'De mensheid moet een keuze maken tussen goed en kwaad', en 'Hoe verkeerde overtuiging de wereld te gronde richt'. De parallellen met Coornherts literaire werk—in het bijzonder zijn toneelstukken—springen in het oog. Met zijn prenten moet hij echter gepoogd hebben een breder publiek te

bereiken dan met zijn geschriften. In deze catalogus wordt overtuigend aangetoond dat Coornhert de prentkunst niet louter beoefende om in zijn levensonderhoud te voorzien, maar dat hij haar als een geschikt middel zag om zijn ethische en godsdienstige denkbeelden uit te dragen.

H. F. K. van Nierop

H. Duits, *Van Bartholomeusnacht tot Bataafse opstand. Studies over de relatie tussen politiek en toneel in het midden van de zeventiende eeuw* (Dissertatie VU Amsterdam 1990; Hilversum: Verloren. 1990, 308 blz., f49,-, ISBN 90 6550 335 8).

Het verleden kan in geschiedschrijving worden bekeken, maar ook in de literatuur zijn onderwerpen uit de geschiedenis voor toneelstukken, romans en gedichten gebruikt. Waar de scheiding tussen literatuur en geschiedenis tegenwoordig scherp getrokken wordt, was dat in de vroegmoderne tijd niet het geval. Geschiedschrijving bleef literaire aspecten vertonen al wees de aristotelische theorie een duidelijk verschil aan in rang en uitgangspunt tussen historie en poëzie. In de praktijk duurde het lang voordat de geschiedenis de pretentie kreeg wetenschap te zijn en dat vorm wist te geven. In dit proefschrift heeft de neerlandicus Duits de in Nederland nog zo weinig onderzochte scheidslijn nader afgebakend aan de hand van vier zeventiende-eeuwse historiedrama's. Twee stukken van de veelzijdige geschiedschrijver en journalist Lambert van den Bosch: *Carel de negende, anders Parysche bruyloft* uit 1645 en *Wilhem of gequetste vryheit* (1662), Reyner Anslo's *Parysche bruyloft* uit 1646-1647 (verschenen 1649) en Vondels *Batavischegebroeders* (1663). In al deze drama's komt 'nationale' geschiedenis voor, ook in die over de Bartholomeusnacht waarvan de gevolgen immers ingrijpend waren voor de Opstand in Nederland. Duits laat zien hoe tijdgenoten als Heinsius en anderen de didactische waarde van dit soort onderwerpen hoog aansloegen. Het is dan ook niet verbazend dat de auteurs zich met hun voorstelling van zaken hebben willen mengen in actuele politieke kwesties. Maar zij konden daarbij niet te zeer afwijken van de dikwijls aan het publiek bekende materie. Eigenlijk hadden zij daarbij eenzelfde verantwoordelijkheid als de geschiedschrijver die de waarheid moest blijven weergeven al had hij de plicht door een bepaalde vormgeving met *exempta* zijn stof op aannemelijke wijze aan de lezer over te brengen. De schrijver van het historiedrama kon zich echter meer vrijheden veroorloven in de voorstelling van de gang van zaken en in de dialogen.

Duits laat zijn minutieuze analyses van de teksten telkens voorafgaan door een historisch exposé over de politieke situatie van het moment van schrijven. Zo wordt het duidelijk dat Van den Bosch en Anslo reageerden op het verzet van Frankrijk tegen de beginnende vredesonderhandelingen tussen Spanje en de Republiek. De eerste stelde in het op zijn orthodoxe geloofsgenoten gerichte drama de volstrekte onbetrouwbaarheid van de Fransen ten opzichte van de gereformeerden aan de kaak en wel wegens religieuze argumenten van katholieke aard. Anslo beschreef dezelfde gebeurtenissen. Ook hij baseerde zich op Hoofts *Henrik de Grote* maar richtte de schijnwerper op Catharina de Medici in plaats van de koning. Zij was de verpersoonlijking van de geperverteerde Machiavellistische machtspolitiek die in 1572 aan het hof in Parijs de boventoon voerde. Duits vermeldt niet dat deze visie ook elders en al eerder in Europa werd gehuldigd en dat Anslo's verhulde aanwijzen van Mazarin als de voortzetter van deze koers eveneens een buiten de Republiek gedeelde opinie was. Wel is zijn in een noot gedane suggestie dat Anslo het stuk van Van den Bosch door *imitatio* wilde overtreffen zeer aannemelijk. De bespreking van diens tweede drama wordt voorafgegaan door een mooi overzicht van de